

popolari. Il CCRLN fu dall'inizio il portatore di tutte le iniziative del potere di base con commissioni e sezioni che accudivano ai diversi settori. Alla sua guida fu nominato Franc Perovšek. Il primo compito del CCRLN fu di organizzare le elezioni nei CLN, che poi ebbero luogo dalla fine di settembre 1945 al dicembre dello stesso anno. La Sezione per la edificazione del potere popolare del CCRLN, che accudiva alle elezioni aveva anche il compito di accomunare i Comitati locali di liberazione nazionale, compito che fu effettuato nella prima metà del 1946. Uno dei compiti principali per il CCRLN fu quello di risvegliare l'economia. In questo senso si effettuarono diversi lavori sulle vie di comunicazioni, sugli edifici pubblici, nelle strutture economiche e via dicendo. La sezione per l'industria riuscì a risvegliare la produzione indu-

striale, quella agricola, la produzione di derrate alimentari. Le cooperative fiorivano sia a livello locale che distrettuale. Si istituì pure un filtro fiscale e finanziario che accudiva alle entrate dello stato.

Si organizzò pure un Provveditorato scolastico e culturale che riportò agli Sloveni del Litorale quello che il fascismo aveva loro tolto. La sezione medica fece un ampio lavoro di prevenzione e con la sezione sociale accudiva a moltissimi problemi di salute pubblica.

Si istituì pure la sezione giuridica che pose le basi al diritto sia locale che nazionale.

Il trattato di pace di Parigi assegnò una grossa parte della Zona B alla Jugoslavia. Il CCRLN preparò un piano di ristrutturazione territoriale che funzionò da base alla divisione amministrativa che fu sanzionata il 23. 2. 1948.

RAZVOJ INDUSTRIJSKEGA RIBIŠTVA NA SLOVENSKI OBALI V LETIH 1945—1959

NADJA TERČON

UVOD

Morje je imelo že v preteklosti zelo velik pomen, saj se je prebivalstvo nerodovitnih krajev ob morju hranilo predvsem s hrano iz morja. Brez le-tega bi bilo življenje ljudi zelo revno. V primerjavi s poljedelstvom in živinorejo je morski ribolov ena izmed redkih gospodarskih dejavnosti, v kateri človek ne sodeluje pri množenju in rasti rib. Izjema so seveda ribji rezervati. Naloge morskega ribolova in z njim združeni stroški se tako omejujejo le na odkrivanje ribjih jat in lovljenje rib.

Na naši kratki morski obali so zrastle tri mesta — Koper, Izola in Piran. Morje je poleg okoliške zemlje vplivalo na življenje in razvoj mest. Prav ribolov je prispeval precejšen delež k mestni prehrani. Na severnem Jadranu se je razvil predvsem ribolov na glavne vrste plave ribe (sardele, inčuni, papaline, skuše), medtem ko je ribolov na druge vrste, predvsem na bele ribe, mehkužce, rake, školjke, ... v glavnem stagniral.

Že zelo zgodaj so, kadar je bil ribolov obilnejši, začeli soliti in sušiti ribe. Tako pripravljene ribe so jim zagotovile prehrano v obdobju slabšega ulova, sveže ribe pa so prodajali na okoliških tržnicah do Trsta, predvsem v tem mestu. Konec 19. stoletja je ribolov močno napredoval in pojavili so se visoki tržni viški svežih pa tudi klasično konzerviranih rib. Prav v to obdobje segajo korenine industrijske predelave rib na jadranski obali. Močna predelovalna industrija se je razvila v Koprju, v Piranu takih tovarn ni bilo, Izola

pa se je že v tem obdobju razvila v najmočnejše središče tovrstne industrije na naši obali. Glavna surovina so bile plave ribe. Francoska družba SOCIÉTÉ GÉNÉRALE FRANÇAISE C.A. je leta 1879¹ zgradila prvo tovarno za predelavo rib v Izoli. Predelovali so ribe, meso, povrtnine ter izdelovali kis. Zaposlovali so žene in hčere ribičev ter manjše število kmečkih dninarjev. Tovarna je večkrat menjala lastnika in ime, obstaja pa še danes. Že 2 leti kasneje je bila v Izoli ustanovljena nova tovarna, ki jo je zgradila avstrijska družba Warchanek² z Dunaja. Lastnik Carlo Warchanek je bil za zasluge pri razvoju Izole imenovan za njenega častnega člana. To tovarno bolj poznamo pod imenom Arrigoni ali Argo. V Izoli je bilo še več manjših tovarn, ki pa so najkasneje do leta 1940 propadle. Danes obstajata le še Argo in Delamaris (bivša Ampelea). V Koprju pa je bila od konca 19. st. do 1959 tovarna, ki je svojo ukinitve dočakala pod imenom Ikra.

Med I. svetovno vojno so tovarne za predelavo in konzerviranje rib zaprli ali pa preuredili za vojne potrebe. Ob koncu vojne je bila ta veja industrije zelo oslABLJENA. Najbolje sta si opomogli tovarni Ampelea in Arrigoni. Med obema vojnama sta ribja industrija in ribištvo ponovno vzcvetela; Italija je namreč podprla ribjo industrijo. Podprla jo je z ugodno carinsko politiko izvoza in uvoza, z delnim pokrivanjem stroškov ribolova ter z moderno gradbeno politiko, ki je pospešila širjenje in modernizacijo vseh in-

dustrijskih stavb v Izoli. Po kapitulaciji Italije leta 1943 pa se je zaradi pomanjkanja surovin proizvodnja ustavila. Nemci so namreč prepovedali vso plovo po morju in s tem tudi ribolov.

IZOLA — STARO RIBIŠKO MESTO

Ribiški floti tovarn Ampelea in Arrigoni

Tovarna Ampelea je leta 1938 postavila ladjedelnico in začela z gradnjo lastne flote. Leta 1939 je imela že 32 ladij. Flota pa je bila tega leta skupaj z ladjedelnico prodana novo osnovani družbi Itala, katere delnice so bile v rokah Ampelee. Ta flota oz. podjetje Itala je spadalo k Ampelei (Ex Ampelei) vsaj do leta 1953. Celotno ime ribiške skupine Itala Pesca je bilo: GRUPPO ARNAMENTO PESCA »ITALA« dell'AMPELEA CONSERVIFICI S.A.³ Ribiči so bili Italijani, domačini iz Izole. Povprečna starost ribičev je bila 35—40 let. To je razvidno iz prijavnice Itale Pesche, ki jih je morala poslati Pokrajinskemu zavodu za socialno zavarovanje v Kopru 6. 12. 1945. Dne 31. 12. 1946 je imela Itala 31 ladij. Ladje so imele ime Ampelea, dodatno označene z arabsko številko (Ampelea 01, ...).⁴ V lasti Itale naj bi bilo takrat še 63 čolnov (45 v Izoli ter 18 v Vrsarju in Fotani). Leta 1947 so bile ladje Itale evakuirane v Jugoslavijo. S tem je kapaciteta ribolova močno padla. Posadke flote Ampelee so delale samo v sezoni poletnega ribolova, pozimi pa so bile odpuščene. Stalne mesečne plače so imeli samo vodje ribolova, motoristi in svečarji. Ostali ribiči so dobivali samo deleže od ulova. Ribiči so bili socialno zavarovani.

Konec leta 1951 oz. začetek 1952 je bila k floti Ampelee priključena flota Istrie Pesche iz Izole. Istria Pesca je v začetku leta 1951 prevzela ladje Ribe d.d., vendar je bila že konec istega leta likvidirana. Dve leti kasneje je prejšnja flota Istrie Pesche oz. Ribe d.d. ponovno prešla k Ribi d.d. Ne morem pa zagotovo trditi, da je k Ribi prešla tudi vsa flota Ampelee in ne samo Istrie Pesche. Mislim, da se je zgodilo prav to. Nobene izmed ladij, ki so bile l. 1946 last Ampelee, leta 1956 ni bilo pri Ex Ampelei. Nekaj jih je bilo pri podjetju Riba, nekaj v Piranskih solinah... Usode velikega števila ladij iz Ampelee pa žal nisem mogla ugotoviti.

Tovarna Arrigoni⁵ je pred II. svetovno vojno zgradila ladjedelnico, ki je omogočala popravila in gradnjo lesenih ladij do 30 ton bruto tonaže oziroma do 20 m dolžine. To so bili CANTIERI ARRIGONI. Leta 1941 pa so organizirali tudi svojo floto — FLOTTA PESCHERECCIA di S.A.P.A.G. ARRIGONI & CO. ISOLA D'ISTRIA. Lovili so predvsem plave ribe za tovarno. S to floto so sklepali pogodbe in zanje lovili ribiči zasebniki in ribiči, ki so bili vključeni v ribiško zadrugo Izola in Koper. Ribiči Arrigonija so po letu 1945 prejeli stalno plačo, ki pa naj bi bila vzrok nezainteresiranosti ribičev za večji ulov. Po evakuaciji ladij Arrigonija v Jugoslavijo februarja 1947 se je količina ulova znatno zmanjšala. Decembra 1947 je bilo iz Jugoslavije v Izolo vrnjenih 6 motornih ladij, ki so jih takoj popravili v ladjedelnici. Te ladje so potem prešle v last novo osnovane ribiške družbe Riba. Ker viri po letu 1947 ne dajejo več podatkov o lastni ribiški floti tovarne Arrigoni, domnevam, da je le-ta konec leta 1947 ali začetek 1948 pre-

Tovarna Ampelea s svojo ribiško floto v letih 1943—1945

nehala obstajati. Ribe je odslej tovarni nabavljalo ribiško podjetje Riba.

Tovarna, leto preimenovanja oz. menjave lastnika, (lastnik)	kraj ustanovitve	leto ustanovitve
1890 C. DEPANGHER — 1925 DE LANGLADE — 1957 IKRA	KOPER	1890
1890 SEMLER IN GEHÖRT	KOPER	1890
1897 SOCIÉTÉ GÉNÉRALE FRANÇAISE C.A.	IZOLA	1879
1886 USINES DE L'ANCIENNE SOCIÉTÉ GÉNÉRALE FRANÇAISE DE CONSERVES ALIMENTAIRES (Anglo-avstrijska banka)		
med vojnama S.A. CONSERVIFICI		
1930 AMPELEA S.A. CONSERVIFICI (Alessio)		
1947 EX AMPELEA		
1956 IRIS DELAMARIS		
1881 WARCHANEK	IZOLA	1881
1925 SOCIETÀ ANONIMA PRODOTTI ALIMENTARI G. ARRIGONI & CO.		
1958 ARGO — TOVARNA KONZERV IZOLA		
1911 TROIAN & CO.	IZOLA	1881—1911
1882 GIOVANNI DEGRASSI	IZOLA	1882
1896 B. NOERDLINGER	IZOLA	1896
SOCIETÀ ITALIANA DI PRODOTTI ALIMENTARI L. TORRIGIANI	IZOLA	med obema vojnama
NICOLO DELISE	IZOLA	"
UMBERTO D'AGOSTINI	IZOLA	"

Riba Izola

Podjetje Riba Izola je nastalo l. 1948. Delovalo je pod različnimi imeni: a) »RIBA« TRŽAŠKA RIBARSKA DRUŽBA IN TRGOVINA Z RIBAMI d.d. ali na kratko Riba d.d. od 1948 do 1.1. 1954; b) »ISTRIA PESCA« — AZIENDA DISTRET-

TUALE DI PESCA, ISOLA od 1. 4. 1951 do 27. 12. 1951 (1. 1. 1952); c) »RIBA« IZOLA od 23. 1. 1954 do 1962. Od 1962 je poslovala v sklopu KKID in DO DROGA.

a) *RIBA d.d.* — To je bila delniška družba. V začetku je bila njena dejavnost izključno trgovskega značaja. Zatem so ji priključili še ribiške ladje. Tako se je l. 1949—1950 Riba d.d. ukvarjala z lovom rib z lastnimi sredstvi, z odkupom ter s prodajo izdelkov ribiške industrije. Njena ustanovitev je bila usodna za ribiške zadruge v Kopru in Piranu, še posebno hitro je zaradi njene konkurence propadla izolska zadruga. Ribiči so lahko neomejeno lovili v teritorialnih vodah cone B STO pa tudi v jugoslovanskih vodah v zimskem času. To jim je omogočilo dober ulov in večjo varnost čez zimo. Lovili so tudi v tržaških vodah, vendar le z določenimi mrežami (passarelle, squinere). Uporaba plavaric je bila prepovedana. Svoj ulov so ribiči, če se je le dalo, prodajali v Trstu. OLO Koper je določil, katere ladje bodo lahko lovile v vodah cone A STO. Če tega ne bi izrecno določili, bi vsi prodajali v Trstu, kjer so bile cene rib najvišje ter zaslužek najboljši, tovarne ne bi dobivale surovin, mestne ribarnice bi ostajale prazne; tržaški trg pa je bil vedno bogato založen. Poverjeništvu za ribištvo pri PLO Koper je izdalo ukaz, da bodo morali ribiči, ki si svoj dohodek prislužijo v Italiji v devizah, prepustiti 50% svojega zaslužka VUJLI. Devize so morali nakazati Istrski banki (Banca d'Istria) na račun VUJLA. Ribiški material in ostale potrebščine za ribolov so ribiči lahko kupovali za dinarje le v trgovinah, kjer so prodajali jugoslovanske izdelke. Italijanske izdelke pa so morali plačati v italijanskih lirah.⁶

Ker je leta 1947 obstajala bojazen, da bo to ozemlje pripadlo Italiji, so vse boljše čolne in ladje evakuirali v Jugoslavijo. Odpeljali so jih v Dalmacijo, zato

Tovarna Arrigoni. Delavke delajo na prostem.

je Riba delovala le s 5 ladjami. Stanje se je do leta 1951 popravilo, ko so ladje postopoma začeli vračati v Izolo. Kljub temu pa so bile osnovna slabost RIBE majhne ladje, ki so bile neprimerne za kočarjenje. Pozimi so tako lahko lovili le ob obali, zato je bil tudi ulov slab.

Riba d.d. je po predaji flote Istrii Peschi delovala dalje, čeprav okrnjena. Ukvarjala se je predvsem z odkupom in izvozom svežih rib. Septembra 1951 pa so z odlokom OLO Koper prevzeli ribiški material od pomorske zavarovalnice Agmarit iz Pirana in njenih podružnic v Izoli, Piranu, Umagu in Novigradu.⁷ 1951. leta je bil izvoljen tudi prvi delavski svet, ki so ga sestavljali vsi delavci in uslužbenci (11). Po nalogu KNO je Riba d.d. 1. 3. 1953 ponovno prevzela ribiško floto Ex Ampelee.

Vsi ribiči izolske RIBE so bili italijanske narodnosti. Hrvati in Slovenci so prišli po letu 1954, ko se je iz naših krajev izselil velik del italijanskega prebivalstva, tudi ribičev. Le-ti pa s seboj niso odpeljali samo svojih družin, temveč tudi ladje, mreže. Ribičem je del dohodka dajala tudi zemlja. Obdelovali so jo, redili živino, večkrat pa tudi pomagali v tovarnah pri predelavi rib. Bili pa so tudi socialno zavarovani. Ribarili so v glavnem ponoči. Starejši ribiči so poznali najboljša mesta (poste). Včasih so namesto jate rib v svojih mrežah zagledali kos letala, neeksplozirano mino... Tudi morske rastline so se kar prerade zajedle v bombažne mreže in jih strgale. Zaščitnik izolskih ribičev je bil St. Andrea. Ta dan ja bi praznovali vsi ribiči. Zbrali so se in peli. Posadko izbranih ribičev za težja dela so imenovali »mongoli«. Ti so morali ribe sortirati po vrstah in prati na ladjah, preden so jih pripeljali v pristanišče. Vsak ribič je imel pravico do 2 kg rib na dan.

Riba d.d. je bila delniška družba. Glavni organi so bili skupščina delničarjev, upravni svet in nadzorni odbor. 29. 12. 1953 je potekala izredna skupščina delničarjev, kjer so soglasno sprejeli sklep, da preide delniška družba s 3.000.000 delniške glavnice z dnem 1. 1. 1954 v likvidacijo. Za ta korak so se delničarji odločili, ker so menili, da Riba d.d. zaradi konkurence dveh državnih podjetij, ki ju je ustanovil OLO Koper (Riba Izola in Ribič Piran), nima možnosti za razvoj.⁸

b) *ISTRIA PESCA* — V začetku 1951. leta je IOLO sklenil ustanoviti novo podjetje za ribolov z nalogo aktivirati vse sposobno ladjevje za ribolov. To novo osnovano podjetje se je imenovalo »ISTRIA — PESCA« Isola. Podjetje so vedno imenovali le Istra Pesca ali Istra Pesca. Ukvarjali so se z morskim ribolovom, ostrigarstvom in lovom na morske gobe.

Istria Pesca je 1. 4. 1951 prevzela vse ladjevje podjetja Riba d.d.⁹ Ladjevje je bilo opremljeno z vso opremo za poletni in zimski ribolov, vendar je bilo aktivno samo nekaj mesecev v letu, zaradi česar so bile težave z odhajajočim kadrom zmeraj večje. Stari ribiči so odhajali, podmladka ni bilo. Prav zaradi tega je bil toliko večji pomen ustanovitve ribiške šole v Piranu septembra 1951. Ribiči so bili plačani po deležih od ulova.¹⁰

Ribolov s plavarico	Ostali ribolov
11 deležev posadki (11 mož)	8deležev posadki (8 mož)
0,50 deleža dodatka kapitanu	0,50 deleža dodatka kapitanu
0,25 deleža dodatka motoristu	0,25 deleža dodatka motoristu
0,50 deleža dodatka dvema svečarjema	0,50 dodatka dvema svečarjema
1 delež prispevek IAS	1 delež prispevek IAS
4,75 deležev za amortizacijo podjetja	1,75 deležev za amortizac. podjetja
18 deležev skupaj	12 deležev skupaj

IAS je bila organizacija socialnega zavarovanja, pri kateri so bili socialno zavarovani ribiči. Poleg 1 deleža od ulova so ribiči plačali še 3.000 din mesečno. Če zbrani prispevek ni zadoščal, je razliko plačalo podjetje. Če pa se je pojavil dobiček, so posadkam izplačali razliko na koncu sezone. Tudi Istria Pesca se je že kmalu po ustanovitvi znašla v hudih težavah. Kljub različnim ukrepom, kot so bili poskus razširitve ribolova v jugoslovanskih teritorialnih vodah, poskus zaustavitve izseljevanja izkušenih italijanskih ribičev, utrjevanje ribiških zadrug, reševanje nediscipline med ribiči, ... se podjetje ni rešilo zagat. Zato je predsedstvo OLO Koper 10. 12. 1951 izdalo Ukaz št. 37/510:51, da se podjetje »Istria Pesca« Isola likvidira.¹¹ Posli so se vpisovali do 27. 12. 1951. Vse ladjevje je bilo predano ribiški floti tovarne Ex Ampelea, ki naj bi plačala tudi del kreditov Istrie Pesche. Istria Pesca je svojo fakturo umaknila 15. 1. 1952. S tem so njihova osnovna sredstva prešla k Ex Ampelei.

c) *RIBA IZOLA* — V registru gospodarskih organizacij pri Okrožnem gospodarskem sodišču v Kopru so vpisali novo podjetje »RIBA« — RIBIŠKO IZVOZNO IN UVOZNO PODJETJE V IZOLI, ki je bilo ustanovljeno z odločbo OLO Koper št. 768/1 z dne 23. 1. 1954. Podjetje je prevzelo ladjevje od RIBE d.d. Ukvarjalo naj bi se z ribolovom v obalnem in odprtem morju, z izvozom ribiških potrebščin, s trgovino na debelo in drobno z ribami lastnega in tujega ulova, z ribolovnimi napravami, orodjem in priborom ter gradnjo in popravilom ribiških ladij.¹²

Kljub stalnemu doseljevanju in zaposlovanju novih ribičev je delavcev primanjkovalo. Za to sta bila kriva povečanje števila ladij in pomanjkanje stanovanj za novo prišle kadre. Ulov se je stalno večal. Začeli so odpirati svoje ribarnice po Sloveniji in Istri. Trg so zalagali celo z ribami iz egipčanskih voda (1958). Nujno so že potrebovali hladilnico. V primerih večjega ulova bi tako lahko ribe globoko zamrznili ter jih v obdobju slabšega ulova dajali v proizvodnjo. Z delom ribičev so leta 1961 dosegli ta cilj.

Glavni vir preživetja ribičev je bil zaslužek pri Ribi. Nekateri ribiči so v prostem času obdelovali tudi zemljo. Nad njimi so se pogosto pritoževali, češ da slabo delajo. Cele dneve so namreč delali na poljih, zato ponoči na ribolovu niso mogli biti zbrani. Včasih je na njihovo motivacijo vplivala tudi nizka odkupna cena rib, saj so bili plačani po učinku — ulovu rib. Tudi med ladjami je prihajalo do določenih trenj. Konkurenca je bila zelo močna. Če je katera izmed ladij naletela na jato rib, ni obvestila drugih ladij. Ljubosumno je varovala svojo skrivnost ter sama po-

lovila ribe. V takih primerih je bil ulov seveda slabši, kot če bi sodelovalo več ladij.

NAGRAJEVANJE RIBIČEV

Pri teh ribiških podjetjih niso imeli posebnih predpisov o načinu plačevanja. Plačevali so po času in učinku oz. po vrednosti ulovljene ribe. Plače so oblikovali tako, da so po izračunu vrednosti ulovljenih rib (vrednost na posamezno vrsto in kvaliteto rib), odšteli gorivo za pogon iz razsvetljavo, žarnice ter niti za krpanje mrež. Ostanek vrednosti so razdelili na 2 enaka dela po 50%. Polovica je pripadla podjetju, polovica pa ribičem.¹³ Ta način plačevanja je bil v teh krajih tradicionalen. Prednost takega načina nagrajevanja naj bi bila v večji stimulaciji ribičev po čim večjem ulovu. Posadke ladij so si razdelile zaslužek po deležih. Delitev je bila enaka kot pri Istrii Peschi, zato je ne bom posebej navajala.¹⁴

Podjetje Riba se je specializiralo za lov na plave ribe. Lovili so med mraki. Mrak je obdobje, ko se mesec na nebu sploh ne pojavlja ali pa se pojavlja samo v enem delu noči. V letu je tako več mrakov. V tem času je ulov največji. V obdobjih mrakov lovijo predvsem plave ribe, bele ribe, katerih lov je predstavljal postransko dejavnost, pa zunaj njih.¹⁵ V dnevih mesečine ribiči niso lovili. To je bil za marsikaterega dobrodošel odmor. Za lastnike ladij so ti dnevi pomenili obnovo ladje in pripravo za naslednji mrak.

Ribič Piran

Z namenom okrepiti ribištvo v teh krajih so z odločbo OLO Koper z dne 28. 12. 1953 ustanovili podjetje Ribič Piran. Podjetje je začelo poslovati 3 dni kasneje. Dve leti prej je bila v Piranu ustanovljena

Ribiška šola, katere namen je bil vzgojiti ustrezen kader, ki bo lahko izboljšal razmere v ribištvu. Toda ko so šolo končali prvi ribiči, se niso imeli kje zaposliti. Zato naj bi Ribič zaposlil vse absolvente piranske ribiške šole. Kasneje so se mladi ribiči zaposlovali tudi drugod, a podjetje je bilo le ustanovljeno.¹⁶ Podjetje naj bi se ukvarjalo z morskim ribolovom z motornimi ladjami in globinskimi mrežami ter prodajo rib na domačem trgu in njihovem izvozu.¹⁷ Kasneje so predmet poslovanja dopolnili še z opravljanje športnega ribolova za domače in tuje goste z ladje Burja. Ker pa ta dejavnost ni prinesla dobička, so Burjo prodali Splošni plovbi Piran.¹⁸

Ker so ob ustanovitvi sklenili, da bodo lovili v oddaljenih, a bogatih ribolovnih področjih Hrvaškega Primorja in Dalmacije, so tam imeli tudi svoja skladišča (Mali Lošinj, Kali, Supetarska Draga). Na Reki so imeli svoje predstavništvo, v Seči rezervat cipljev, v Strunjanu ribnik ter gojišče rib, v Piranu pa mestno ribarnico. RIBE so prodajali tovarnam za industrijsko predelavo. Največji kupci so bili Ampelea in Arrigoni ter De Langlade. RIBE so prodajali tudi podjetju Riba z Reke, Ribi iz Izole, ribarnici Piran ter hoteloma Palace in Metropol v Portorožu. Zunanjetrgovinsko poslovanje Ribiča je zajemalo v glavnem le izvoz rib v Trst, čeprav so imeli dovoljenja za sodelovanje tudi z drugimi državami.

Leta 1955 (formalno šele 1957) se je Ribiču priključila Ribiška produktivna zadruga v Piranu. S tem je Ribič dobil v izkoriščanje, upravo in vzdrževanje rezervat cipljev v Seči. Piranski ribiči so ta rezervat prvič formalno dobili v izkoriščanje v času Marije Terezije. Med obema vojnoma so rezervat upravljali ribiči piranske ribiške zadruge. Po združitvi obeh piranskih ribiških zadrug leta 1949 je rezervat upravljala novo ustanovljena zadruga vse do leta 1955. V rezervatu so gojili ciplje, orade ter druge ribe. Rezervatu so precej zanemarjali, po II. svetovni vojni pa ga tako

Tovarna Arrigoni v letih 1955/56. Zorenje slanin rib v lesenih sodih.

rekoč sploh niso več vzdrževali. Ulov v rezervatu je bil pred II. svetovno vojno visok. Ulovili so od 120—150 pa tudi 180 ton cipljev in 5—7 ton orad, v letih 1945—1955 pa le 40—50 ton.

Ciplje so gojili predvsem za izvoz, ne pa tudi za ribjo predelovalno industrijo. Glavni izvoznik in odjemalec cipljev je bila Italija. Do leta 1956 je bilo v rezervatu cipljev zaposlenih le 10 ribičev, ki so prejemale redno mesečno plačo. Plača je bila odrejena po njihovi strokovni klasifikaciji in tarifnem pravilniku podjetja. Ribiči so bili tudi socialno zavarovani. Plačani so bili od velikosti ulova. Dobil so le določen odstotek. Vodja ekipe je dobil za vodstvo le 1% dodatka. Ribolovna oprema je bila last podjetja Ribič, vendar so jo morali sami vzdrževati. Tudi vse stroške je nosila ribiška ekipa sama.¹⁹ V primeru večjega ulova, pri katerem bi ribiška ekipa morala prositi za pomoč še nekaj delavcev, bi te delavce plačala ekipa sama z ribami.

Podjetje Ribič je reševalo problem siromašnih ribičev, ker jim je dajalo zaposlitev. V glavnem so bili to stari ribiči. Največ je bilo Hrvatov, nekaj pa tudi Slovencev. Italijani so se odselili. Upali so na pomladitev ribiškega kadra, zato so štipendirali učence Ribiške šole. Kot vajence z določeno nagrado so jih v času šolanja jemali na svoje ladje, ko pa so šolanje končali, so se lahko pri njih zaposlili kot kvalificirani ribiči. Higienске razmere na ladjah so bile slabe. Vladala je nesnaga, neurejenost ribičev, pijančevanje, pretepi, prepiranje. Tisti, ki so imeli zemljo, so raje kmetovali, kot pa ribarili. Posadke so večkrat samovoljno prodajale ribe neposredno potrošnikom. Zelo pa je razburil duhove pobeg Ribičeve ladje v Italijo v času, ko je le-ta ribarila v hrvatskih vodah.²⁰

Plačilni sistem se je spreminjal. L. 1955 so bili ribiči plačani po odstotku od ulova. Za obračunavanje plač so uporabljali obračunske cene rib, ki so za tisto obdobje veljale v ceniku. Udruženja morskog ribarstva. Leta 1957 pa se je ribičem za ulov ribe določalo plačevanje po količini in vrednosti ulova. Osnova prejemkov za ribiče se je oblikovala za vsako ladjo ločeno na osnovi teže ulova, vrste in kvalitete rib ter pogojene obračunske cene. Ribiči pa so smeli brezplačno uporabljati ribe za prehrano na ribiških ladjah.

Prvi DS podjetja je zasedal 18. 5. 1954. DS so se sestajali tudi na Rabu, Lošinju... Verjetno so tam zasedali takrat, ko je bila večina ladjevja na lovu v Dalmaciji.

Ribič je začel poslovati z izgubo. »V cilju enotne organizacije in razvijanja morskoga ribištva na splošno, združitve finančnih in drugih obratnih sredstev, ki so sedaj razdrobljena na dve istovetni podjetji ter ustanovitve ene enotne krepke gospodarske organizacije na tem polju dejavnosti sta...«²¹ DS podjetja Ribič ter Riba sklenila, da gre Ribič v likvidacijo, vse njune pravice in obveznosti pa se prenesejo na Ribo. Tako je Ribič prenehal poslovati 31. 5. 1959 z odločbo Okrožnega gospodarskega sodišča v Kopru. Del osnovnih sredstev podjetja je bil namenjen prodaji, 6 ladij je pripadlo Ribi, 1 ladja občini Piran, nekaj os-

novnih sredstev pa je prevzel KKID (Kombinat konzervne industrije Delamaris).

Ladje podjetja »Ribič« Piran

1955	1956	1959	59/ +
Burja	Burja		
Savinja	Savinja		
Ribič	Ribič	Ribič	P
Knežak	Knežak	Knežak	R
Mašun	Mašun	Mašun	P
Riba	Riba	Riba	P
	Belica	Belica	P
	Postrv	Postrv	P
Plavi	Pomorec	Pomorec	BP
	Sokol		
	Mečanica	Mečanica	R
	Prstak	Prstak	R
Ščuka	Ščuka	Ščuka	R
	Pisanica	Pisanica	R
	Bruno	Bruno (v Seči)	P
	Zlatorepka		
	Pagar	Pagar	P
Soča		Zlatorepka	R
Vipava			
Michele			
14 ribiških ladij 2 prevozni ladji 1 ladja za športni ribolov			

11 ladij 17 ladij 14 ladij

59/ + — Ob ukinitvi podjetja Ribič iz Pirana (leta 1959) je bila usoda njegovih ladij naslednja:

- P — Ladja namenjena prodaji
- R — Ladja je pripadla podjetju Riba iz Izole
- BP — Ladja se je brezplačno prenesla na občino Piran

TOVARNE ZA PREDELAVO RIB

Ampelea — Ex Ampelea — Iris Izola

Tovarno je leta 1879 ustanovila francoska družba Société Générale Française C.A. Konec II. svetovne vojne je tovarna dočakala z imenom Ampelea Conservifici S.A. Stabilimento Isola d'Istria. Ukvarjala se je v glavnem s predelavo rib in zelenjave. Že leta 1944 so začeli proizvajati ribe v mezgi (sardine in salsa, papaline in salsa...). 7. 7. 1947 se je tovarna preimenovala v Ex Ampelea, Tvornica sardin Izola v Istri. Lastnik podjetja je bila delniška družba »Ampelea Conservifici S.A.« v Trstu. Družba je imela okoli 30 delničarjev s skupno 30.000 delnicami. Z odlokom PP NOO za Slovensko Primorje in Trst z dne 25. 5. 1945 je tovarna prešla pod začasno upravo narodne imovine (KUNI). Osnovna dejavnost tovarne Ex Ampelea (EA) je bila predelava rib. Proizvodnja je bila sezonskega značaja. Glavna sezona je bila od maja do novembra, ker so bili odvisni od ribolova. Čas od oktobra do maja pa je predstavljal mrtvo sezono, ker ni bilo dobave svežih rib. Takrat so predelovali slane ribe in zelenjavo. Osnovna surovina za

proizvodnjo so bile ribe, jedilno olje in kuhinjska sol. Včasih je zadoščala količina rib z domačega trga, včasih so jih morali uvažati — predvsem tune in palamidi iz Danske in Turčije. Proizvajali so ribje konzerve, konservirano zelenjavo, slane radele in inčune v sodih, ribjo moko in tehnično ribje olje, paradižnikov mezo in koncentrat ter marmelado.

Ribe so predelovali na odprtem ob obali, pozimi pa v »koočah«. To je bil le delno pokrit prostor, kjer so delavke čistile ribe. Nato so jih spravljale na »gradele« (rešetke), da so se na soncu posušile. Posušene so zložili v konzerve, polili z oljem in zaprli. Po sterilizaciji so jih še pregledali, da ne bi bile bombirane (pokvarjene, napihnjene). Za prodajo so jih pakirali v zaboje. Imeli so tudi oddelek pločevinaste embalaže, kjer so delali konzerve in jih ročno cinili. Zapirali so jih s strojem na nožni pritisk. Pozimi so predelovali slane ribe. Ribe so solili in jih zapirali v lesene sode ali steklene kozarce. Izmenično so nalagali plasti rib in morske soli. Glave rib so morale gledati na zunanjo stran sode. Tako so ribe pustili »starati« 4 mesece.²² Ribam so dodali še močno slanico (slano vodo). Ko so se ribe osolile, so jih oprali v čisti slanici in jih zopet zložili v sode s soljo. Proces staranja — dozorenja je trajal približno 4 mesece. Ribje meso je postalo rožnato rdeče. Take ribe so bile že uporabne za prodajo, lahko pa so jih naprej predelovali v filete. Soljenje je eden najstarejših načinov konserviranja rib.

Tovarna je imela več oddelkov (repartii). Osnovni proizvodni oddelek je bil oddelek za predelavo slanih rib (sala fileti). V obeh tovarnah ribje predelovalne industrije v Izoli so bile glavna delovna sila ženske. Prevladovali so delavke iz Izole, Kort in Strunjana, prihajale pa so tudi iz Pirana, Kopra in celo Buj. V službo so hodile peš, kasneje pa so uvedli prevoz s

tovornjaki, na katere so postavili lesene klopi. Po narodnosti so bile večinoma Italijanke, nekaj pa je bilo tudi Slovenk in Hrvatice. Povprečna starost delavk Ampelee leta 1945 je bila 29—30 let. Iz preučena seznama delavk je razvidno, da je v Ampelei delalo največ deklet v starosti od 15 do 20/25 let.²³ Moški so v teh tovarnah bili vedno v manjšini. Narodnostna struktura je bila podobna kot pri ženskah. Prav tako so se ujemale podatki glede njihovega izvora oz. kraja rojstva. Razlika je bila le v povprečni starostni strukturi. Povprečna starost Ampeleinih delavcev je bila dne 18. 10. 1949 37—38 let.²⁴ Vsaj kar zadeva narodnost, je bilo podobno stanje vse do leta 1954/1955, ko se je v Italijo izselilo tudi mnogo tovarniških delavcev ter skoraj ves tehnični kader. Italijane so zamenjali Slovenci. Danes je slika spet obrnjena, ko prevladujejo delavci iz drugih republik. Do leta 1947 je bil uradni jezik v tovarni italijanščina. V letih 1947—1953/54 so bila vsa obvestila, zapisniki, ... pisana dvojezično, po tem letu pa slovensko.

V tovarni so delali na normo. Visoke norme so dosegale vedno ene in iste delavke. Zanimivo je, da so normo navadno presegale novinke, medtem ko je norma pri delavkah z daljšo delovno dobo stagnirala ali celo padala. Delovni čas je v EA trajal od 7.30 do 12.00 ter od 13.00 do 17.15, ob sobotah pa od 7.30 do 13.00. Dolgo časa je bilo vse delo v ribji konservni industriji ročno. Bistvenega dobička zaradi ročnega dela delavci niso imeli. Ker pa so delali v slabih delovnih pogojih, je veliko delavk odšlo predčasno v pokoj. Težkemu delu je botroval še mraz. Ko so ribe čistili na prostem, pokrite samo s streho, je bilo včasih tako mraz, da so se ribe kar lepile na roko. Kasneje uvedeni stroji so delavkam močno olajšali delo, uničili pa so ribe. Delavke so morale zlasti paziti na higieno. Za seboj so morale vedno pozorno očistiti stroje,

Tovarna Ex Ampelea leta 1950. Prostor za sušenje sardel.

delovne mize, ... Kazni za take prekrške so bile zelo visoke.

Pravnoimovinsko vprašanje — Tovarna EA je bila do konfiskacije leta 1947 v lasti družbe Ampelea Conservifici S.A. iz Trsta. Po ustanovitvi STO je EA prišla v cono B, bivši lastniki pa so ostali v coni A. Vse do 1952 pravnolastninsko vprašanje ni bilo rešeno. Enake probleme sta imeli tudi tovarni Arrigoni in De Langlade. Ta problem se je pojavljal predvsem pri prodaji izdelkov na tujih trgih. Tovarne so morale prodajati izdelke preko nekdanjega lastnika, ki je bil še vedno lastnik zaščitne znamke izdelkov. Posledica tega je bila, da so vse te izdelke prodajali po znatno nižjih cenah, kot so takrat vladale na svetovnem tržišču. Tudi belo pločevino, ki so jo potrebovali za konzerve, so jim dobavljali bivši lastniki, vendar po prodaji njihovih izdelkov. Cena pa v tem primeru ni bila nižja, temveč višja kot na svetovnem trgu.²⁵ Zaradi teh problemov so tovarne ribje predelovalne industrije Ex Ampelee, Arrigoni in De Langlade julija 1952 ustanovile izvozno-uvozno podjetje Delamaris Izola. Preko Delamarisa so potem tovarne lahko izvažale svoje izdelke pod svojim imenom.

Začetki samoupravljanja segajo v leto 1950, ko so v EA po razglasitvi zakona o delavskem samoupravljanju in ustanavljanju prvih delavskih svetov, začele potekati razprave o ustanovitvi takih organov. Ustanovili so neformalni tovarniški svet, katerega vlogo je leto kasneje prevzel Delavski svet (Consiglio operaio). Predsednik tovarniškega sveta in prvega uradno izvoljenega delavskega sveta 1951 je bil Chicco Nicolo.

Kljub zastarelim strojem in proizvodnji, so bili izdelki kakovostni. Izvažali so jih v Avstrijo, Nemčijo, Zahodno Evropo, Ameriko, Argentino ... 1956 se je tovarna preimenovala v »IRIS« — INDUSTRIJA ZA PREDELAVO RIB Izola. Še naprej pa so uporabljali ime Ex Ampelea. 1958. leta je bilo veliko pogovorov o združitvi podjetij iste stroke, tovarn za predelavo rib na področju slovenske Istre, v kombinat, ki naj bi nastal z združitvijo tovarn Argo, Iris, Ikra ter Delamarisa export-import. V ta kombinat naj bi se kasneje vključili še ribiški podjetji Ribič in Riba. Združitev ni bila samo v interesu tovarn, temveč tudi okraja, republike, države. Na ta način naj bi lažje reševali pereče probleme v tej veji gospodarstva. Iris naj bi bil obrat za predelavo rib, Argo pa obrat za juhe in zelenjavo. Tako bi bilo delo bolj razdeljeno, med podjetji bi odpadla konkurenca, lažje bi sklepali pogodbe. 17. 12. 1958 je DS Iris sprejel sklep, da se s 1. 1. 1959 vključi v KKID.²⁶

Arrigoni, Argo

Začetki te tovarne segajo v leto 1881, ko jo je postavila avstrijska družba Warchanek. Leta 1925 je tovarno prevzela družba Arrigoni iz Trsta. Vsaj od leta 1947 je tovarna nosila ime SOCIETÀ ANONIMA PRODOTTI ALIMENTARI G. ARRIGONI & CO.

STABILIMENTO ISOLA D'ISTRIA. Lastnik je bila delniška družba S.A.P.A.G. Arrigoni d.d. & Co. s 6 delničarji in skupno 500.000 delnicami. Generalna direkcija podjetja je bila v Trstu. Poleg tovarne v Izoli je družba posedovala podobne, a manjše tovarne v Umagu, Fažani, Lošinj, Unie, Gradežu, Chioggi in Catalicchi. Sedež direkcije za tovarne v coni B STO je bil v izolski tovarni. Izolsko tovarno so imenovali Stabilimento centrale, ostale tovarne pa so bile Stabilimenti dipendenti.²⁷

Z odlokom KUNI je podjetje 20. 12. 1945 prešlo pod njeno začasno upravo. Začasna uprava je bila ukinjena 11. 3. 1947. Pred uvedbo demarkacijske črte je podjetje vodilo administrativno ravnateljstvo v Trstu. Potem ko je tovarna prešla pod začasno upravo KUNI, je morala tovarna v Izoli po nalogu KUNI pristopiti k samostojni administraciji oz. knjigovodstvu. Direkcijo podjetja sta predstavljala direktor Gastone Ricordi in poddirektor Mario Bastiani. Ladjedelnico Arrigonija so administrativno vodili posebej.

Zaradi nerešenega pravnolastninskega položaja so v Izolo večkrat prihajali zavrtnjeni, pokvarjeni izdelki iz tujine. Teh izdelkov sploh niso izdelali v Izoli, bili pa so le Arrigonijeva last. Zato so se leta 1952 povezali z Delamarisom export-import, preko katerega so poslej prodajali svoje proizvode.²⁸

V Jugoslavijo so svoje izdelke izvažali preko Trgovskega predstavništva med cono B STO in Slovenijo. To predstavništvo je imelo svoj sedež v Ljubljani. Pri izvozu v Jugoslavijo so imeli olajšave. Carinarnica ni zahtevala izvoznega dovoljenja, če so imeli potrjeno VUJLA, da je bilo blago, ki so ga izvažali v Jugoslavijo, proizvedeno, opravljeno in pregledano v coni B STO. Prav tako carinarnica ni zahtevala uvoznega dovoljenja za blago, ki je iz Jugoslavije prišlo na področje okrajev Koper in Buje.²⁹

V Arrigoniju so predelovali sveže in slane ribe, zelenjavo, izdelovali paradižnikovo mezo in jušne kocke. Posebne težave so imeli v preskrbi s surovinami. Zelo težko so namreč dobili pločevino za konzerve. Začeli so jo uvažati. Ker pa je niso mogli nabaviti v Trstu, so jo začeli uvažati iz Jugoslavije. S svežimi ribami so jih zalagale ribiške zadrage, lastna flota, privatniki ter podjetje Riba. Če je hotela tovarna zvišati cene proizvodov, je morala za to dobiti dovoljenje IOLO. IOLO se je vmešal v poslovanje tovarn, ker sta leta 1947 izolski tovarni enake proizvode prodajali po različnih cenah.

Struktura delavcev je bila glede spola, starosti, narodnosti, kraja rojstva in bivanja zelo podobna strukturi v Ex Ampelei. Ženske so v glavnem čistile in rezale ribe. Posamezna delavka je dnevno očistila tudi po 800 rib. Ribe so čistile na odprtem ob obali. Delale so na uro, od leta 1949 dalje pa na normo. Delovni čas je trajal od 8.00—12.00 ter od 13.00 do 17.00, ob sobotah pa od 6.00 do 12.00. Ob primerih dobrega ulova so delali tudi ob nedeljah. Delavce so na delo klicali s sireno. Če »ob špicah« delavci niso prišli na delo, tudi za naslednji dan niso dobili plače. Manjšo

Ribiča. V ozadju tovarna Arrigoni.
(leto 1948).

plačo so dobili tudi v primerih, da niso prišli na nedeljsko delo. Šele leta 1957 so prenehali uporabljati sireno, oziroma so jo od takrat dalje uporabljali le, če so ribe prispele v nedeljo, ko ni bil delovni dan. Delavci so bili zelo aktivni v športnih dejavnostih, predvsem v veslanju in nogometu. Do leta 1953/54 so beležili stalno upadanje delovne sile. Po tem letu se je stanje vidno izboljševalo. Vzroke že poznamo. Poleg odličnih delavcev so takrat izgubili tudi odlične strokovnjake. Predvsem pa so si vseskozi prizadevali ustvariti enotnost med Italijani in Slovenci.

Začetki samoupravljanja segajo v Arrigoniju v leto 1950. 6. 3. 1950 so ustanovili tovarniški svet — Consiglio di fabbrica. Vanj je bilo izvoljenih 47 delegatov. Predsednik tovarniškega sveta je bil Antonio Bologna. Vsi oddelki tovarne so morali imeti v njem vsaj enega predstavnika. V primeru, da neki oddelek ni imel svojega predstavnika v tovarniškem svetu, je bil eden izmed delavcev vedno povabljen na sejo. To je bil prvi samoupravljalni organ v tovarni Arrigoni. Prvo sejo so imeli 15 dni po izvolitvi.³⁰ Tovarniški svet je deloval samo eno leto. Z odločbo OLO Koper z dne 5. 2. 1951, pa je bilo določeno, da se izvedejo 20. 3. 1951 prve volitve v DS. Za prvega predsednika so izvolili Salvatora Ulcigraia.³¹

15. 4. 1954 so sklenili, da se ime Arrigoni spremeni v »Fabbrica conserve Isola«. Začeli so tudi s posodabljanjem opreme. Zastarele stroje so zamenjali z novimi. Pospešeno so začeli predelovati sadje in povrtnine, postopoma pa začeli opuščati predelovanje rib. Načrtovali so gradnjo novih ladij in hladilnic. Proizvode so prodajali preko Delamarisa export-import. Z njihovim delom niso bili zadovoljni, zato so začeli svoje izdelke prodajati po Jugoslaviji preko dveh svojih zastopnikov. Zaradi preprečenih reklamacij na ra-

čun tržaškega Arrigonija so sklenili, da se tovarna preimenuje v Argo. Izdelali so tudi nov zaščitni znak, ki predstavlja veslače argonavtov v školjki z modro podlago. Tudi Argo so pritegnili v sklop KKID, kjer je deloval kot obrat Argo.

De Langlade — Ikra Koper

Tovarna De Langlade je v Kopru delovala od leta 1925, ko je družba De Langlade iz Genove prevzela ta objekt od družbe C. Depangher. Le nekaj časa pred svojo ukinitvijo leta 1959 je delovala pod imenom IKRA. Kot lahko razberemo iz glave njihovih dopisnih papirjev, je bila firma ustanovljena leta 1897. Tudi po letu 1945 se je firma imenovala DITTA Attilio de Langlade Genova. Sedež firme je bil v Genovi, podružnica v Trstu, ustanova (tovarna) pa v Kopru.³² Leta 1948 je bil lastnik družbe v Genovi Gaetano De Langlade, družabnika (komanditorja) v Genovi Ferdinando Razeti in Virgilio Chiappori, v Kopru pa sta bila družabnika Pietro Pozzi in Adriano Boero. Adriano Boero je bil kasneje tudi direktor te tovarne v Kopru. To je bila privatna družba z lastno administracijo.³³ Z žiga pa lahko razberemo, da je bila to komanditna družba: Società accomandita Attilio De Langlade.³⁴

Proizvajali so sardine v olju, filete v olju, tune in škombre v olju, slane ribe ter stisnjene papaline. Ribe so solili sami in jih pozimi predelovali v filete. Svoje izdelke so izvažali v Jugoslavijo in v Trst. V letih 1947—1950 je bilo v tovarni zaposlenih 92 delavcev. Nekaj več kot 90% je bilo žensk. V administraciji je bilo zaposlenih 6 delavcev. Eden od teh je delal v Genovi, ostali pa v Kopru. Tudi Ikra se je vključila v

KKID. V kombinatu naj bi Ikra delovala kot obrat, vendar pa so že istega leta prenehali s proizvodnjo.

Delamaris export-import Izola

O vzrokih za nastanek tega podjetja sem že spregovorila. Prvotni namen je bil, da bi Delamaris posloval kot komercialni biro vseh treh tovarn. Ker pa zaradi predpisov v taki obliki ni mogel poslovati, so ga morali nujno registrirati kot samostojno izvozno podjetje, ki se je ukvarjalo z izvozom in uvozom svežih in konzerviranih rib in drugih proizvodov ribje industrije.³⁵ Tako je bilo podjetje ustanovljeno 1. 7. 1952. Dejansko so začeli poslovati začetek oktobra 1952, kot samostojno podjetje pa je Delamaris deloval šele od 1. 1. 1953.

Poleg trgovskih poslov se je podjetje ukvarjalo tudi s kompenzacijskimi. To pa zato, da so mogle tovarne razprodati svoje stare zaloge, ki po redni poti niso šle v promet. Istočasno so vzdrževali poslovne zveze s starimi odjemalci v Avstriji in Italiji ter navezovali stike z novimi partnerji v številnih drugih državah. Vsa prodaja v tujino naj bi potekala preko Delamarisa. Naloga Delamarisa pa je bila, da je podjetje in tovarne sproti obveščal o željah kupcev, o dnevnih cenah na svetovnem tržišču, dajal predloge za čim boljše izpolnitev proizvodnih nalogov ter utrjeval poslovne zveze s tujino.

V kolegij Delamarisa so bili vključeni vsi direktorji tovarn ribje industrije ter direktor Delamarisa. Tovarne so imele pravico označiti svoje proizvode s svojim napisom in zaščitnim znakom, hkrati pa so morale proizvode označiti z imenom izvoznika Delamarisa. Na pokrovu je moralo biti besedilo vedno v angleščini, ob straneh zavoja pa navedba vsebine v slovenščini, italijanščini, francoščini in nemščini. Pri različ-

nih proizvodih so se morale črke na pokrovu razlikovati po obliki in po barvi.

10. 8. 1953 so na kolegiju Delamarisa sklenili, da bodo poenostavili sistem litografiranja škatel. Vse škatle bodo imele enako barvo, enoten napis »Delamaris« Izola. Da pa bi lahko kontrolirali kvaliteto izdelkov ali upoštevali reklamacije kupcev, so sklenili, da bodo na zgornje pokrove konserv vtisnili velike črke »A« za Arrigoni, »B« za Ex Ampeleo ter »C« za De Langlade. Način datiranja pa naj bi bil npr. takšen:³⁶

23 = februar 1953 34 = marec 1954
(2) (3) (3) (4)

Izvoz je bil zelo pomemben. Zaradi analiz je moral Delamaris tovarnam zagotoviti reden mesečni statistični pregled o svojem izvozu, v okviru katerega so morali navesti prodano količino posameznih artiklov. To poročilo je moralo biti izdelano do vsakega 5. dne v mesecu. Dodan je moral biti poseben komentar o položaju na zunanjih tržiščih. Izvažali so v Avstrijo, Nemčijo, Belgijo, Anglijo, Švico, Italijo, Grčijo ter Ameriko. Večkrat pa Delamaris ni uspel prodati vseh proizvodov, tako da se je blago kopičilo v skladiščih, nezadovoljstvo pa v tovarnah. Podjetje Delamaris je samostojno delovalo do konca 1958, ko so prenehali obstajati kot samostojno podjetje ter se vključili v KKID.

OPOMBE

Prispevek je del avtoričine diplomske naloge z istim naslovom na Filozofski fakulteti, oddelku za zgodovino v Ljubljani ter s sodelovanjem Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran. — 1. Glede letnice o nastanku prve tovarne v Izoli je precej mnenj: leta 1878, 1879, 1880, 1882. Vanda Be-

Tovarna De Langlade — verjetno še pred letom 1945. Slane sardele na »šala muri«. Delavke so boste. Delajo na prostem.

zek, Josip Basioli, Zora Žagar so mnenja, da je bilo leto ustanovitve 1879. Tako sem se za to letnico odločila tudi jaz. — 2. Ponekod Varhanek, Warchanek, Warhanek. Odločila sem se za Warchanek. — 3. Arhiv Delamaris, neobdelan fond, fotokopija dokumenta se hrani v Pomorskem muzeju »Sergej Mašera« Piran (v nadaljevanju aD, nf, fM.), Pesca Itala, 6. 12. 1945. Prijavnica, ki jo je Pesca Itala poslala Pokrajinskemu zavodu za socialno zavarovanje v Kopru. — 4. aD, nf, fM. Seznam ladij ribiške skupine Itala na dan 31. 12. 1946. — 5. Pokrajinski arhiv Koper (v nadaljevanju PAK), fond Delamaris, neobdelan fond. Bilanca Arrigoni, 31. 2. 1945. — 6. PAK, fond IOLO — odsek za industrijo in obrt, škatla 128 (v nadaljevanju f IOLO, šk.). Delucidazioni sulla pesca invernale, Capodistria, 6. 11. 1950, delegazione per le pesche, poslano ribiškim zadrugam v Piranu in Kopru ter podjetju Riba d.d. — 7. aD, nf, fM. Izveštaj za 1951 godinu. Riba d.d., podpisana Andjelka Zlobec. — 8. aD, nf, fM. Okrajno ljudsko sodišče, Koper 29. 12. 1953. Zapisnik izredne skupščine delničarjev (pred sodiščem). — 9. kot op. 6. — 10. PAK, f IOLO, šk. 128. Relazione sulla situazione, Struttura a proposta orientamento dell'Azienda Pesca »Istria« di Isola, Isola, 13. giugno 1951. Avtor poročila Giorgio Maraspin. — 11. PAK, f IOLO, šk. 127. OLO Koper, Predsedstvo, 10. 12. 1951. Decreto N. 37/510-51. — 12. aD, nf, fM. Riba, 12. 3. 1958. Prošnja, poslana Občinski LO Izola, zadeva: Razširitev registracije v trgovino na debelo in drobno. — 13. a) aD, nf, fM. Riba — plačilni sistem v ribištvu, 17. 8. 1956; b) aD, nf, fM. Riba — nagrajevanje v podjetju Riba Izola, nedatirano (iz leta 1956). — 14. Kot op. 13.a). — 15. Izraz *riba*. Ribiči uporabljajo izraz *riba* v edninski obliki, namesto v množinski, kadar bi bilo to potrebno. (Npr.: plava *riba*, *riba* se ne dviga iz morja, *riba* je slabe kvalitete, *ribo* smo morali vreči nazaj v morje, *riba* ne ljubi sveže.) Takšen način izražanja so uporabljali v vseh virih. — 16. PAK, Arhiv Piran, f. Ribič. Pomorski tehnikum Piran. Predlog za ustanovitev ribiškega podjetja, poslano OLO Koper, 16. 4. 1953. — 17. PAK, arhiv Piran, f Ribič. OLO Koper, 27. 3. 1954. Odločba o registraciji, Ribič. — 18. Burja — jadrnica. V viru je izraz odstopljena, vendar so jo prodali. — 19. Pravilnik o načinu nagrajevanja ribičev v rezervatu Seča podjetja Ribič Piran. — 20. PAK, arhiv Piran, f Ribič, šk. 20. Iz zapisnikov DS podjetja Ribič. — 21. PAK, arhiv Piran, f Ribič, OLO Piran, št. 01-2395/1, 12. 6. 1959. Pripojitev podjetja Ribič Piran k podjetju Riba v Izoli. — 22. Po ustnem viru. — 23. aD, nf, fM. Distinta nominativa operaie dipendente 1/5 dal 31/12/45. To je le del seznama (81. zap. št.). — 24. aD, nf, fM. Distinta nominativa degli operai dello Stabilimento Ex Ampelea al 18/10/1949. Seznam šteje 141 delavcev. — 25. aD, nf, fM. Poročilo o delu na organizaciji v tovarni sardine Ex Ampelei v Izoli, 1952. — 26. aD, nf, fM. Zapisnik 8. redne seje DS Iris, 26. 11. 1958. — 27. PAK, f IOLO, šk. 123. VUJA Koper. Otsjek za industrijo i obnovu S.A.P.A.G. Arrigoni & Co., Stabilimento Isola d'Istria, Vlastništvo i pravni položaj poduzeća, nedatirano, vendar iz leta 1947. — 28. PAK, f IOLO, šk. 123. S.A.P.A.G. Arrigoni, Izola, I. lastninski odnosi, II. uprava, nedatirano. — 29. PAK, f Delamaris, nf. VUJA, Jug. cona STO, Odjel. vanjske trgovine, izvoz ribe u područje Kopra—Buje, kao: uvoz robe sa pomenutih područja, Koper 4. 3. 1948. — 30. aD, nf, fM. Kandidatna lista z rezultati volitev v tovarniški svet 6. 3. 1950. Zapisnik 1. seje tovarniškega sveta 21. 3. 1950. — 31. aD, nf, fM. Zapisnik seje DS 28. 3. 1951, govor direktorja. — 32. Iz glave dopisnega papirja De Langlade: Casa fondata nel 1897, ditta, Attilio De Langlade, Genova, Sede Genova Darsena, Filiale Trieste, Via S. Spiridione 6, Stabilimento: Capodistria. — 33. PAK, f IOLO, šk. 123.

Capodistria, 31. marzo 1948. Comitato popolare. Relazione sull'azienda. — 34. Kot op. 32, žig. — 35. aD, nf, fM. Zapisnik UO Arrigonija, 2. 7. 1957. — 36. aD, nf, fM. Zapisnik kolegija Delamarisa. —

SOMMARIO

LO SVILUPPO DELLA PESCCOLTURA
INDUSTRIALE SULLA COSTIERA SLOVENE
NEGLI ANNI 1945—1959

Nadja Terčon

La pesca è stata sempre molto importante per la popolazione situata al mare. Abbinata alla terra circostante contribuiva al nutrimento della popolazione locale. Le origini dell'industria conserviera del pesce sulla nostra costa risalgono alla fine del 19° secolo, quando la società francese Société Générale Française C.A. fondò nel 1879 la propria fabbrica. La produzione era prevalentemente dedicata alla rielaborazione del pesce azzurro di piccola taglia ed anche delle verdure. Era la manodopera femminile e tra loro qualche bracciante ad occupare i posti di lavoro nella fabbrica. Fino al 1945 ad Isola furono attive molte fabbriche per la rielaborazione del pesce che in seguito fallirono.

Dopo la II guerra mondiale svolgevano gli affari con molto profitto la Ampelea (ex Ampelea, già Société Générale) et la Arrigoni. La produzione nella Arrigoni consisteva nella rielaborazione del pesce a delle verdure. Un'analoga fabbrica però di minore portata esisteva fino al 1959 a Capodistria (De Langlade). Nell'industria per la rielaborazione del pesce era la manodopera femminile a lavorare nelle fabbriche. Le fabbriche Ampella et Arrigoni erano proprietarie pure di una propria flotta.

I pesci essendo principale materia prima per la produzione erano fornite da cooperative e da pescatori individuali, che durante l'anno intero cercavano di guadagnare, e dalle imprese »Ribič« e »Riba« Isola. »Riba« in una veste diversa è ancora un'impresa esistente, mentre »Ribič« Pirano ha smesso con l'attività verso la fine degli anni sessanta. Negli anni 1947—1954 cioè nel periodo dell'esodo di massa della popolazione italiana in Italia, molti dei pescatori abbandonarono questi paesi. Ed è proprio questo ramo del commercio che rimase impoverito. I pescatori italiani non si portavano via solo le loro famiglie ma pure le barche e le reti da pesca. In tal modo fu indebolita anche l'industria per la rielaborazione dei pesci poichè se ne andarono i quadri dei tecnici qualificati, rimanendo senza gli esperti nella pesca. Dopo il 1954 comincio ad affluire sul posto la gente proveniente da ogni parte della Slovenia e della Jugoslavia.

La mancanza degli esperti pescatori italiani rende va acuto il problema dell'assenza di un giovane e qualificato personale nella pesca e di conseguenza avevano stabilito una scuola per i pescatori. Purtroppo non aveva funzionato per molto tempo.

Le fabbriche per la rielaborazione dei pesci e le società dei pescatori, causa la problematicità dello stato giuridico patrimoniale fondarono l'azienda Delamaris export-import, a cui affidavano la vendita dei propri prodotti sia nel Paese che all'estero. Furono membri della Divisione per la pesca, vendita e rielaborazione dei pesci e dei loro prodotti presso La Camera di Commercio di Capodistria (Gospodarska zbornica Koper) e presso l'Associazione della pesca marittima

a Fiume (Udruženje morskog ribarstva Rijeka).

Nel 1959 le fabbriche di Isola e Capodistria e l'azienda Delamaris si erano fuse in un'unica impresa nel Complesso dell'industria Delamaris Isola. Con la presente integrazione volevano aumentare il profitto, allargare la produzione e nel contempo risolvere nei modi più facili i problemi gravanti su questo ramo della nostra economia.

CARATTERISTICHE FONDAMENTALI DELLA NAZIONALITÀ ITALIANA NELLA REPUBBLICA SOCIALISTA DI JUGOSLAVIA E SLOVENIA

AMALIA PETRONIO

E. Sapir: «Le lingue sono entità dinamiche, in uno sviluppo, che vanno di pari passo con l'esperienza, la condizionano e ne sono condizionate. Ogni progresso sociale e culturale, per essere autentico, può avvenire soltanto per il tramite di quella lingua attorno la quale si è formata storicamente, una comunità: altrimenti si avrà un'esperienza d'attacco, artificiale, imposta dall'alto e nella maggior parte dei casi incomprensibile.»

La nazionalità italiana vive nella Repubblica socialista federativa di Jugoslavia; per lo più nella repubblica socialista di Croazia e nella repubblica socialista di Slovenia, una nazionalità che ha dovuto cimentarsi in diverse battaglie per poter conservare la sua identità in due realtà statali differenti culturalmente e come approccio nella realizzazione dell'uguaglianza nazionale a livello costituzionale e di statuti comunali. Non trattare in modo unitario la nazionalità italiana in Jugoslavia è già un affronto per la stessa, ma spesso non si può fare diversamente; questo forse uno dei motivi che ha influito sul calo numerico della nazionalità italiana in Jugoslavia, ma passiamo ad alcuni cenni storici per capire meglio una certa realtà, pur sempre attuale.

Cenni storici. — Il territorio in questione è l'Istria una penisola in fondo all'Adriatico, delimitata a Nord poco sotto una linea ideale che congiunge Fiume e Trieste, ne fanno parte le isole di Veglia, Lussino, Cherso e le minori che le fanno corona da vicino verso sud. Con la Venezia Giulia salda geograficamente la penisola italiana e quella balcanica; è punto d'incontro nella storia degli spostamenti millenari di popolazioni, di civiltà diverse, di correnti culturali e linguistiche da est ad ovest e viceversa. Territori perennemente martoriati da invasioni straniere.

I primi abitanti dell'Istria sono stati gli Histri ed i Liburni, nel 139 i Romani colonizzano questa regione trasferendo in loco 15.000 Latini. I Franchi nel 700

introducono in Istria il sistema feudale favorendo l'insediamento degli Slavi nel territorio. Ben presto la Serenissima prevale sull'Adriatico ed impone il suo potere anche sull'Istria. Si formano due gruppi sociali diversi etnicamente, linguisticamente e culturalmente; un gruppo viveva nelle città e si occupava di commercio, artigianato e pesca, l'altro invece viveva nei villaggi, nelle cittadine interne e si occupava di agricoltura ed allevamento. Nelle città costiere dell'Istria occidentale prevaleva il dialetto veneto, nei villaggi dell'Istria sud-orientale viveva una popolazione di origine istroromanza, nel resto dell'Istria troviamo lingue veteroslave.

Dopo il 1500 le incursioni turche, le epidemie, la guerra tra Austria e Venezia, decimarono la popolazione dell'Istria, che venne rimpiazzata da Italiani o profughi fuggiti dalla tirannia turca, quest'ultimi per lo più Croati, in parte Montenegrini ed Albanesi. L'Istria fu teatro di frequenti immigrazioni. Nel 19 secolo l'Austria allora amministratrice della regione, dovette fare i conti con l'irredentismo italiano che voleva l'Istria annessa all'Italia e quello croato e sloveno che voleva l'Istria annessa alla futura Jugoslavia. La guerra del 1914 acuì l'avversità Croati, Sloveni e gli Italiani. Dopo il trattato di Rapallo, l'Istria viene annessa all'Italia. Nel 1941 divampò la lotta popolare di liberazione anche in Istria, vi presero parte Croati, Sloveni ed italiani antifascisti. Durante la lotta popolare di liberazione il Partito comunista italiano (che operava in modo organizzato in Istria) contattò più volte il Partito comunista jugoslavo per accordarsi sul destino dell'Istria, senza, però concretizzare nulla.

La conferenza di pace di Parigi nel 1946 lascia in concluso il confine tra Italia e Jugoslavia. L'Istria viene divisa in zona A (sotto amministrazione americana) e zona B (amministrata dalla Jugoslavia), /vedi la cartina 2a/. Molte le proposte di confine tra l'Italia e la Jugoslavia /vedi la cartina 2b/, fino alla sottosc-